

Osmanlı Bahçe Sanatı Yansımaları ve II. Bayezid Külliyesi Peyzaj Tasarım Projesi

Beste KARAKAYA AYTİN¹, Deniz Gözde ERTİN TEZGÖR²,
Rukiye Duygu ÇAY¹

Öz

11. yüzyılda Anadolu Selçuklular döneminde cami ve medrese birlikteliğinin oluşmasıyla başlayan külliye yapılaşması, Osmanlı döneminde farklı işlevleri olan yapıların eklenmesiyle gelişimine devam etmiştir. Osmanlı'da külliyeler, aynı zamanda kentlerin gelişiminde, korunmasında ve sosyo-ekonomik yaşamın gerçekleştirilmesinde bir devlet politikası olarak kurulmuşlardır. Dini, kültürel ve sosyal bağlamda kurumsal bir yapılaşma olarak gelişen külliyeler döneminin en önemli kompleksleridir. Genellikle cami odaklı gelişme gösteren bu kompleksler, yapıldıkları kente, konum ve hizmet amacına göre; medrese, darüşşifa, imaret, sıbyan mektebi ve hamam gibi yapılardan oluşmaktadırlar. Bu araştırma kapsamında incelenen II. Bayezid Külliyesi de Edirne'yi bir darüşşifaya kavuşturmak amacı ile yapılmış olup, bünyesinde birçok yapı bulundurmaktadır. Bugün birçok özelliği ile özü korunmuş, mimari planlama anlayışı bakımından öncü özellikler taşıyan ve yapıldığı dönemde hastalara şifa veren avlulu bahçelere sahip olan külliye tarihsel kimliğini sürdürülebilir şekilde yansıtılması amacıyla peyzaj tasarım projesi yapılmıştır. Çalışma gerçekleştirilirken veri toplama, mevcut durum analizi ve projelendirmeden oluşan üç aşamalı bir yöntem izlenmiştir. Öncelikle Osmanlı'da külliye kavramı ve bahçe düzenleri ile II. Bayezid Külliyesi'nin tarihsel geçmişi incelenmiş; ardından alanda mevcut durum analizleri gerçekleştirilmiştir. Tüm bu veriler ve yerinde yapılan çalışmalar sonucunda II. Bayezid Külliyesi'ne özgün çözümler üretilerek, kent için önemi büyük olan bu kültürel mirasın ruhunu yansıtacak yapısal ve bitkisel tasarım önerileri geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Dönemi'nde Külliye, Osmanlı'da Bahçe Düzeni, II. Bayezid Külliyesi, Edirne

The Reflections of Ottoman Garden Design “The Social Complex of II. Bayezid”

Abstract

In 11th century, during the Seljuks period, the development of the social complex which started with the formation of mosque and madrasah together in Anatolia. The social complexes had continued to develop with the addition of structures with different functions in the Ottoman period. Social complexes were established as a guiding government policy for development and protection of cities and realization of socio-economic life in the Ottoman period. Complexes, which developed as an institutional development in a religious, cultural and social context, had become the most important complexes of the period they were built. These complexes consisted of structures such as madrasah, hospital, imaret, Ottoman elementary school and Turkish bath, depending on the city where they were built, location and purpose of service. The Social Complex of II. Bayezid was built with the aim of bringing Edirne to a hospital and the complex has

¹ Trakya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Edirne/TÜRKİYE

² Trakya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Edirne/TÜRKİYE

İlgili Yazar/Corresponding author: denizertin@gmail.com

many buildings within its structure. The complex, which has pioneering features in terms of architectural planning, has preserved its essence with many features today and has gardens with courtyards that gave healing to the patients when it was built. Landscape design project was carried out in order to ensure the sustainability of the historical identity of these healing gardens and to reflect this identity. While the study was carried out, a method consisting of three phases as data collection, analysis and projecting was followed. First of all, with the concept of Ottoman social complex, garden organisation in the Ottoman period and the historical background of The Social Complex of II. Bayezid has been examined; subsequently, analysis of current situation was carried out in the field. As a result of all these data and field studies, structural and planting landscape design suggestions by producing original solutions were developed to reflect the spirit of this cultural heritage which is of great importance for the city.

Key Words: Social Complex of Ottoman Period, Ottoman Garden's Organisation, The Social Complex of II. Bayezid, Edirne

1. Giriş

Türklerin İslamiyet'i benimsemesiyle camiler, ibadet yeri olmasının yanında kültür ve sosyal yardım merkezi olarak görülmüş ve bu görüşe göre camilerin çevresi düzenlemiştir. Bu düzenleme ile meydana gelen ve kurucuları tarafından vakfedilen yapılar topluluğuna genellikle "külliye" denilmiştir. Büyük bir hayır kuruluşu oluşturma düşüncesi ile yapılmış olan külliyeler, aynı zamanda Türk şehirlerinin meydana geliş ve şekillenmesinde etkili olmuşlardır. Külliyeler esasen Osmanlı dönemi Türk mimarisinde belirgin hale gelmiş, yerleşim yerlerinin topoğrafik yapısıyla uyumlu olarak düzenlenmeleri ve kurulmuş şehir düzeniyle bütünleşmeleri ile dikkat çekmişlerdir (Eyce, 1989, s. 169-173).

Akozan (1969, s.303-308)'a göre külliyeler, işlevi ve kuruluş amacı bakımından çağdaş ve sosyal bir anlayışla meydana getirilen bir mimari kompleks tipi olarak, Türklerin, dünya mimarlık sanatına kazandırdığı en başarılı yapıtlardır. Aynı zamanda mekânsal, işlevsel nitelikleri ve boyutları ile farklılık gösteren bu kompleksler, kentlerin kimliği ve silüeti açısından da büyük önem taşımaktadır.

Osmanlı kent dokusunda külliyeler, yaşam alanlarının merkezini oluşturmuş, buldukları çevrede ve kentte yaşayanların bazı temel ihtiyaçlarını karşılamak için hizmet vermişlerdir. Bu bağlamda kent ve yerleşim alanları, külliyelerin çevresinde gelişmeye başlamıştır. Külliyelerde yer alan yapılar civarda yaşayan sakinlere sohbet, ibadet ve alışveriş gibi imkânlar için fırsat sunarken (İsmailoğlu, 2019, s.2-7), bir yandan da bahçeleri ile çevreyle bağlantılar kurarak, dışa dönük bir kimlik sergilemişlerdir.

Külliye bahçe, sosyal yaşamın doğa ve dış dünya ile birebir bağlantı kurulmasını sağlayan başlıca mekânlardır. Bahçeler, Osmanlı'da 18.yüzyıla kadar İslamiyet'teki cennet bahçesi imgesinden yola çıkarak düzenlenmiştir. Özellikle camilerin avlularının ağaçlar ve çiçeklerle süslenerek çevrelenmesi, avlularda şadırvanların abdest alma işlevi olmasının yanı sıra su ögesi olarak estetik bir görünüme sahip olması ile cennet bahçesi imgesi açıkça görülmektedir. Bahçe, Osmanlı'da sosyal yaşamın odak noktasını oluşturan külliye gibi yapı topluluklarında, insanların ibadet etme, ruhani ihtiyaçlarını karşılama ve estetik görünümleriyle görsel doyum sağlamaları açısından, kompleksin değerini arttıran yaşam alanlarıdır. Bu bağlamda araştırmada, Trakya Üniversitesi Rektörlüğünün talebi doğrultusunda II. Bayezid Külliyesi bahçesi için bir peyzaj tasarım projesi hazırlanmıştır. Alanın mevcut durumunun iyileştirilmesi ve geliştirilmesi yönünde; mevcut tasarımın korunması, önerilen yapısal ve bitkisel öğelerin tarihi dokuya uygun

olması, yoğun ziyaretçisi bulunan külliye'nin kullanıcılarının estetik ve fonksiyonel ihtiyaçlarını karşılayacak bir tasarım gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.

1.1. Osmanlı Dönemi'nde Külliye Kavramı

Osmanlı yerleşimlerinin oluşmasında genellikle bir cami, medrese, imaret, hamam ve köprü gibi yapılar yer almıştır. Bu yapıların başında ise inşa edildikleri dönemde toplumun bütün ihtiyaçlarını sağlayan külliye'ler gelmektedir. Bu bağlamda külliye'ler, Osmanlı kentlerinin en önemli karakteristiği olup, birçok Osmanlı kentinin de özünü oluşturmuştur (Ateş, 2017, s.154).

Osmanlı'da fethedilen yerlere öncelikle bir cami ve yanına medrese açılması bir gelenek olarak uygulanmıştır (İhsanoğlu, 1998, s.230). Sonraları bu cami ve medrese kurgusunun yerini külliye'ler olarak, camilerin gördüğü işleri gerçekleştiren, kapsamlı bir sosyal merkez olarak Osmanlı'da toplumsal hayatın odak noktası haline gelmiştir. Odak noktası olarak kentlerin veya yerleşmelerin dini, sosyal ve ticaret merkezini oluşturan külliye'ler, birbiriyle bağlantılı ya da bitişik şekilde belirli bir yere toplanmış birkaç binadan meydana gelen yapılar topluluğudur (Cezar, 1985, s.384). Külliye'ler, genellikle odağında bir cami ve bu caminin çevresinde çeşitli sosyal işlevlerde olan diğer yapıların düzenlenmesi ile meydana gelmiştir. Cami, medrese, mektep, imaret, tabhane, kervansaray, han, kütüphane, darüşşifa ve hamam gibi yapılardan oluşan külliye'ler, içinde çeşme, şadırvan ve sebil gibi yapısal öğeleri de bulundurmaktadır (Akozan, 1969, s.303-308). Ayrıca bir kompleksin külliye olarak tanımlanabilmesi için de bu yapılardan en az birkaç tanesinin bağlantılı veya bitişik bir şekilde bir arada olması gerekmektedir.

Külliye'lerin bir mimari kompleks olarak şehircilik anlamında yapılar topluluğu olarak ele alınmaları, Osmanlı Devleti'nin Edirne'ye ve İstanbul'a yerleşmesiyle başlamıştır. 15. yüzyılın sonlarından başlayarak, 18. yüzyılın ortasına kadar, bu mimari kompleksler, İstanbul ve Edirne' de ve İmparatorluğun daha birçok yerinde meydana getirilmiştir (Akozan, 1969, s.303-308). Bu komplekslere bir örnek, İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı Fatih Camii ve Külliyesi'dir. Fatih Camii'nde, cami etrafında düzenlenen on altı medrese, tabhane, kervansaray, darüşşifa ve türbe yapılarının düzgün bir mimari kompozisyon içinde bir araya getirilerek "anıtsal külliye" fikri uygulanmıştır (Şekil 1) (URL-1). Bu anıtsal külliye fikri, Edirne'de II. Bayezid Külliyesi'nde de yansıtılmıştır (Kuban, 1973, s.182).

Şekil 1. Fatih Cami ve Külliyesi (URL-1)

Bir sosyal hizmet kuruluşu olarak külliye'ler, halka ücretsiz hizmet sunmak üzere kurulmuşlardır (Ödekan, 1997, s.1075-1077). Külliye'yi oluşturan yapılardan bir bölümü (cami medrese, hastane, imaret, kütüphane) sosyal hizmet amacı taşıırken, diğer bir bölümü (kervansaray, han, çarşı ve imalathaneler gibi) ise külliye ve vakıf için gelir

getirme görevini yerine getirmektedir (Sınmaz, 2017, s.381-395). Vakıflar tarafından gerçekleştirilen külliyelerin, hizmet vermeleri de yine vakıflar kanalıyla sağlanmıştır. Bu açıdan, vakfın maddi olanakları bir yandan yapılacak olan külliye boyutlarını ve kapsamını da doğrudan etkileyen bir faktör olmuştur. Bu kapsam külliye yapılış nedeni, yeri ve verdiği hizmet açısından değişkenlik gösterse de bünyesinde bulundurduğu yapıları genel olarak şöyle sıralamak mümkündür:

- Cami: Külliye genellikle merkezinde yer alır ve odak noktası oluşturan başlıca yapıdır. Halkın toplu bir şekilde ibadet etme, toplanma ve yöneticilerin halka seslenme gibi çeşitli faaliyetlerin yapıldığı bölümdür.
- Medrese: Yüksek eğitim ve öğretim kurumu olarak camiden sonra gelen başlıca külliye yapılarındandır. Osmanlı'da medreseler din, hukuk, felsefe, tıp ve matematik gibi alanlarda eğitimlerin verilmesine hizmet etmiştir (Baltacı, 2005, s.71-75).
- Darüşşifa: Halka sağlık hizmetlerinin sunulduğu ve aynı zamanda tıp eğitiminin gerçekleştirildiği yapıdır (Akozan, 1969, s.303-308).
- Sıbyan mektebi: 5-6 yaşlarında erkek çocuklara temel dinî bilgiler vermek amacıyla kurulmuş (Bozkurt, 2004, s.5-6) ve genellikle tek bir dershaneden oluşan kâğır yapılarıdır (Ahunbay, 2001, s.89-99).
- Kütüphane: Medreselerde bulunan öğrencilerin ihtiyaçları için ve aynı zamanda halka açık olmak üzere düzenlenmiş olan kitaplık yapılarıdır.
- İmaret (Aşevi ve mutfak): Külliye'deki görevlilere, medrese öğrencilerine, yoksul insanlara ve misafirlere yemek dağıtmak üzere kurulmuş hayır evi, aşhane bölümüdür (Hasol, 2002, s.222).
- Tabhane: Barınma ihtiyacı duyan yoksullar ve hastaneden çıkan hastalar veya yolcular için (Pakalın, 1971, s.369) konaklama amacıyla külliye'nin ana kütle'sinin yanlarında yer alan mekânlardır (Acar, 2016, s.314).
- Kervansaray: Genellikle şehirlerarası yol aksı üzerinde kurulmuş konaklama yapısıdır.
- Han: Şehirde çalışan tüccarlara hizmeti sunan ve külliye'ye gelir getirmek amacıyla kurulan yapılarıdır (Çetintaş, 1946, s.23).
- Arasta/çarşı: Genellikle karşılıklı dükkanlardan oluşan ve külliye'ye gelir sağlayan ticaret yapılarıdır.
- Tekke ve zaviye: Tarikattan olanlar için hem barınma hem de eğitim imkânı veren aynı zamanda ibadet ve tören yapılan yapılarıdır (Pakalın, 1971, s.445).
- Türbe, hazire, mezarlık: Hükümdar, vezir, halk üzerinde manevi nüfusu olan şeyh ve dervişlere, cami veya külliye'yi inşa ettirenlere, onların yakınlarına ayrılan mezar türbe ya da hazire şeklindeki yerlerdir (Akozan, 1969, s.303-308).
- Hamam: Halkın temizlik ihtiyacının karşılanması için genellikle tuvaletler de bulunan sıhhi yapılarıdır.
- Çeşme: Hayır için ücretsiz su dağıtılan ve genellikle kubbeye örtülü su yapısıdır.
- Muvvakithane: Saatlerin düzenleme, ayarlama, tamirinin yapıldığı ve içinde zamanın ayarlanmasına yarayan aletlerin bulunduğu yapıdır (Akozan, 1969, s.303-308).

Her külliye'de yukarıda belirtilen yapıların hepsi yer almasa da külliye'ler, öncelikli olarak hizmet birimleriyle toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik hayatın yapılanmasında önemli bir rol oynamışlardır (Acun, 2005, s.51-59). Kent içinde kurulmuş olan külliye'lerde, cami, medrese, mektep, darüşşifa, kütüphane, imaret, türbe, hamam ve çeşme gibi yapılar ağırlıklı olarak yer alırken, kent dışında kurulmuş olanlarda ise kervansaray, imaret ve hamam yapılarının yer aldığı görülmektedir. Osmanlı'da eğitimin verildiği, kültürel hizmetlerin sunulduğu ve sağlık sorunlarıyla ilgili tedavilerin gerçekleştirildiği bir merkez görevinde olan külliye'ler, ağırlıklı hizmet faaliyetlerine göre

farklı yapılardan oluşarak, farklı biçimlenişler göstermişlerdir. Özellikle Edirne II. Bayezid ve İstanbul Süleymaniye Külliyesi, burada eğitim görenlerin yemek yeme, barınma ve tedavi görme gibi tüm ihtiyaçların karşılandığı (İhsanoğlu, 1996, s.27-29) biçimde organize edilmiş külliye örnekleridir (Ramazanoğlu, 2008, s.333-344).

Anlaşıldığı üzere, Osmanlı dönemi külliyesi, iç ve dış mekânlarıyla halkın birçok ihtiyacını karşılarken, bir yandan da insanların birbirleriyle iletişim kurup sosyalleşmesine de imkân sağlamaktadır (Papila, 2011, s.64-82). Özellikle bünyesinde barındırdığı yapıların avluları ve külliyenin içinde yer aldığı bahçe bütünü, bu sosyalleşmenin gerçekleştiği başlıca mekânlardır. Bahçe, Osmanlı'da külliye yapıları için bugün bir üniversitenin kampüsü gibi sosyal yaşamı destekleyici bir düzeni temsil etmektedir. Bu bağlamda, külliyelerin bahçe düzenini ve yaklaşımını değerlendirmek için Osmanlı döneminde bahçe anlayışını ve düzenini anlamak gerekmektedir.

1.2. Osmanlı'da Bahçe Düzeni

Osmanlı bahçeleri, diğer İslam bahçelerinde olduğu gibi öncelikle ağaçları, çiçekleri, suyu, huzur veren yeşil alanları ve serinliği ile bir "cennet bahçesi" yaratma amacıyla düzenlenmişlerdir. Bahçeler, diğer İslam bahçelerine göre küçük ölçülerde, sade, zengin floraya sahip ve doğayla iç içe mekânlardır (Atasoy, 2002, s.63-65). Osmanlı bahçelerinde estetik özelliklerden çok işlev ve mantık ön planda tutulmuştur (Aslanoğlu Evyapan, 1974, s.44-48). Bahçeler, form açısından mimari ölçülere sıkı sıkıya bağlı olarak düzenlenmiş ve Osmanlılara özgü bir zevk ile ortaya çıkmıştır (Tazebay ve Akpınar, 2010, s.243-253). Bahçelerin genel düzenine ve Osmanlı'da bahçe anlayışına bakıldığında aşağıda belirtilen özellikler sıralanabilir.

- Bahçelerin üzerinde yer aldığı arazinin topoğrafik yapısına mümkün olduğu kadar uyumlu olması ve fazla müdahalede bulunulmaması (Atasoy, 2002, s.63-65) Osmanlılar'da bahçeye olan yaklaşımda doğallığı; yapılan bakım ve düzenlemeler ise insan eli değmişliğini yansıtmaktadır. Belirli ölçüler gözetilerek yapılmamış olan bahçeler, Batı'nın bahçe sanatı anlayışının etkisi altına girinceye kadarki dönemde organizasyonda yalınlık, içinde her zaman yaşamın sürdüğü ve fonksiyonelliğin ön planda tutulduğu biçimde bir organizasyona sahip olmuştur. Bahçelerin biçimsel organizasyonuna bakıldığında genel olarak ne tam bir düzen ne de düzensizlik içinde olmuşlardır. Bu açıdan Osmanlı bahçeleri daha çok huzuru arama yerleri olarak ön plana çıkmıştır. (Aslanoğlu Evyapan, 1994, s.44-48).
- Bahçe içinde kot farklılıkları setlerle en aza indirilmiş, eğimli arazilerde bahçe fundalık, bağlık veya meyvelik olarak değerlendirilmiştir (Eldem, 1976, s.35).
- Bahçe, bağlı buldukları yapıya göre herhangi bir referans veren eksen alınmadan düzenlenerek şekilcilik önlenmiştir (Erdoğan, 1958, s.150-152). Eksenlere bağlı kalmadan oluşturulan bu tasarım anlayışı ile yapı ve dış mekân arasındaki bağlantıyı kurmakta zorluk oluştursa da bu bağlantı yapılarının yarı örtülü uzantıları ile sağlanmıştır (Eldem, 1976, s.291).
- Bahçelerin, su geçen yerlerde düzenlenmesine dikkat edilmiştir. Buradaki amaç işlevselliğin ve mantığın ön planda tutulduğu bahçelerde, su kanalları yapmak gibi maliyet gerektiren işlerden kaçınılması olmuştur (Atasoy, 2002, s.53-55).
- Osmanlı bahçelerinde XVIII. yüzyıla kadar süren doğaya saygı duyan anlayışta bahçeler içinde mermer havuz, sarılıcı bitkilerle çardak, set ve merdiven, fıskiyeli havuz, selsebil ve çeşme gibi yapısal öğelere yer verilmiştir (Erdoğan, 1958, s.150-152).

- Dinlenme alanlarında bulunan oturma yerlerinde ve havuz kenarlarında gül ve lale gibi süs bitkilerinin yer aldığı çiçek tarhları düzenlenmiştir (Eldem, 1976, s.291-292).
- Bahçelerde gölge veren ve meyve yetiştiren büyük ağaçlara yer verilmiştir (Erdoğan, 1958, s.150-152). Ağaçların yerleşiminde sıralı düzen olduğu gibi çoğunlukla bahçe içinde ağaçlar dağınık bir şekilde yer almıştır (Eldem, 1976, s.282). Bu anlayış içinde bahçeler, katı bir düzenden uzak ancak buna karşın düzensiz de değildir (Atasoy, 2002, s.43-59).
- Bahçelerde çınar, ıhlamur, defne, dişbudak, erguvan, ahlat, servi, karaağaç gibi büyük ağaçlar ile gül, lale, sümbül, nergis, zerrin ve karanfiller gibi çiçek türlerine yer verilmiştir (Eldem, 1976, s.281). Ağaç altları ve yol kenarları etrafı şimşir veya benzeri bodur ağaçlarla çevrilmiştir, bazen bu alanlarda bir havuz veya selsebil yer almıştır (Arseven, 1983, s. 154-163).
- Bahçeler ağaçlarla zenginleştirilmiş ve çiçekler tarhlar içinde düzenlenerek doğal görünüşleri bozulmamıştır (Atasoy, 2002, s.43-59).
- Bahçelerin başlıca öğelerinden olan suyun kullanımında, durgunluktan öte ses ve serinlik etkisi hissettirilmesine önem verilmiş, bu amaçla fiskiyeli havuz, selsebil ve çeşme gibi su öğeleri kullanılmıştır (Eldem, 1976, s.129).
- Su, İslamiyet'te ve Osmanlı bahçelerinde fiskiyelerden müziği dinleyebilecekleri bir unsur olarak kullanılmıştır ve suyun bahçelerdeki bu kullanımı, Türk bahçelerinde peyzaj tasarımları için başlıca miras olarak kalan bir özellik olmuştur (Akdoğan, 1974, s.44)
- İslam bahçelerinde ve Osmanlı'da bahçelerde hayvanlara da yer verilmiştir. Ördek, kuğu, tavuk ve tavus kuşu gibi türlerin geniş bahçelerde serbestçe dolaşmalarına izin verilerek, bahçeler içinde doğal yaşamın sürdürüldüğü mekânlar olmuştur. Bunun yanında, kuşlar da güzel sesleri için bahçelerde bakılan (Sözen, 1988, s.130) diğer türler içinde yer almıştır.

Osmanlı'da bahçe kültürü ve düzeni, doğaya saygının ön planda tutulduğu, işlevselliğin estetik ile birlikte ancak mütevazı bir sadelik içinde kurgulandığı tasarım anlayışına dayanmaktadır. Osmanlı'daki bu tasarım anlayışı, yapıldığı dönemin önde gelen mimari yapılarından olan külliye bahçelerine de yansımıştır.

2. Materyal ve Metot

Osmanlı İmparatorluğu'nun 2. başkenti olan Edirne, özellikle erken dönem Osmanlı mimarisinin ve kentleşmesinin izlenebildiği önemli kentlerden biridir. Kent, başta Selimiye Camii ve Külliyesi olmak üzere cami, mescit, külliye, medrese, kervansaray, han, hamam, köprü, tarihi çarşı, çeşme gibi kültür varlıkları ile 1000 km²'ye düşen 72.65 eser sayısı ile Türkiye ortalamasının çok üstünde yer almaktadır (Kentsel Vizyon Platformu, 2015, s.27). Selimiye Camii ve Külliyesi'nden sonra en çok ziyaretçi çeken yerlerden birisi de II. Bayezid Külliyesi'dir. Edirne tarihi kent merkezi dışında, Yeniimaret Mahallesi sınırları içinde Tunca Nehri kıyısında yer alan II. Bayezid Külliyesi araştırmamızın materyalini oluşturmaktadır (Şekil 2). 1484-1488 yılları arasında inşası tamamlanan külliye yaklaşık 24.000 m²'lik bir alan üzerine kurulmuştur. Yapıldığı dönemde cami, imaret, darüşşifa, tabhane, köprü, sıbyan mektebi, medrese, hamam, çeşme, mutfak ve erzak depolarından oluşan kompleks, 15. yüzyılın en büyük dini ve sosyal kuruluşlarından biridir (Aslanapa, 1990, s.120-125). Cami, tıp medresesi, darüşşifa, imaret (aşevi), kiler, fodlahane (mutfak), tabhane (misafirhane), çeşme ve köprü bugüne ulaşan eserlerdir. Cami dışındaki yapıların bir kısmı orijinal işlevi dışında müze olarak, bazı bölümleri ise depo amaçlı kullanılmaktadır.

Şekil 2. II. Bayezid Külliyesi, Edirne Kentiçi Konum (Google Earth, 2021 verisinden uyarlanmıştır)

Araştırmanın yöntemi veri toplama, mevcut durum analizi ve projelendirme olmak üzere 3 aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama olan veri toplamada öncelikle külliye kavramı, Osmanlı bahçelerinin bahçe düzeni ve özellikleri incelenmiş ve araştırma alanını oluşturan II. Bayezid Külliyesi hakkında literatür taramaları gerçekleştirilmiştir. İkinci aşamada külliye bahçesinin yapısal ve bitkisel peyzaj öğelerine ilişkin mevcut durum analizleri yapılmıştır. Trakya Üniversitesi Yapı İşleri ve Teknik Daire Başkanlığı'ndan elde edilen yapısal ve bitkisel materyale ait konum bilgileri içeren vaziyet planı temin edilmiştir. Alanda yerinde yapılan incelemeler ile mevcut ağaç ve çalıların tür ve alt tür bilgileri ile mevcut yapısal öğeler (döşeme malzemesi, donatı vb.) vaziyet planına aktarılmıştır. Üçüncü aşamada literatür bilgileri doğrultusunda alanın tarihsel kimliğine uygun peyzaj tasarımı gerçekleştirilerek alana özgü yapısal ve bitkisel öneriler geliştirilmiştir. Proje çiziminin ardından yapılan tasarım üç boyutlu görsellerle desteklenmiştir.

3. Bulgular

Edirne'de 15. yüzyılın ikinci yarısında kentin bölgede artan nüfusun sosyal olarak desteklenmesi (Güner, 2017, s.144) üzerine, Tunca Nehri kenarında bir külliye inşa edilerek, yeni bir yerleşim alanı oluşturulmuştur. Dönemin en önemli mimari yapılarından olan ve Sultan II. Bayezid'in adıyla aynı olan külliye, Sultan II. Bayezid'in 1484 yılında Kili ve Akkirman seferi hazırlıkları için Edirne'ye geldiğinde Osmanlı'nın ikinci başkenti durumundaki Edirne'nin bir "Darüşşifa"ya ihtiyacı olduğunun belirtilmesi üzerine bir külliye yapılması emriyle gerçekleştirilmiştir (Müderrisoğlu, 1991, s.151-174). İnşası dört yılda tamamlanan külliyenin kaynaklarda kesin olmamakla birlikte mimar Hayrettin tarafından yapıldığı belirtilmektedir (Aslanapa, 2013, s.54). II. Bayezid Külliyesi, ilk yapıldığı dönemde cami, imaret, darüşşifa, medrese, çeşme, mutfak ve erzak depoları ile külliye sınırları dışında hamam, yel değirmeni ve köprüden meydana gelmiştir. Ancak külliye sınırları dışında kalan ve külliye gelir sağlamak amacıyla yapılmış olan yel değirmeni ve hamam yapıları günümüze ulaşamamıştır (UNESCO, 2016). Külliyenin önemli bölümlerinden hamam Şekil 3'te (Şengül ve Bilar, 2007, s.24) görülmektedir. Kompleks dışında kalan diğer yapılardan biri olan II. Bayezid Köprüsü ise kent merkezi

ve külliye Tunca Nehri üzerinden birbirine bağlayan işlevini sürdürmeye devam etmektedir.

Şekil 3. 1800'lerin Sonunda II. Bayezid Külliyesi (Şengül ve Bilal, 2007, s.24)

Külliye, yüzyıllar boyunca tıp öğrencileri yetiştirildiği, hastalara şifa dağıtıldığı ve ihtiyaç sahiplerini doyurulduğu bir merkez halinde hizmet vermiştir. Özellikle darüşşifa kısmı hastalara şifa dağıtan bir hastane olarak kullanılmıştır. Ancak önemli bir sağlık merkezi olan bu kısım 1850'li yıllardan sonra, sadece ruh hastalarının izole edildiği bakımsız bir kurum haline dönüşmüştür. Daha sonraki yıllarda ise bina bir yandan bakımsızlıktan, diğer yandan da Tunca Nehri'nin taşması sonucu büyük zarara uğramıştır. 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı sırasında hastalar, İstanbul'a gönderilmiştir fakat orada yeterli yer kalmaması nedeniyle bu hastaların Edirne'de tedavi olması gerektiği düşünüldükçe, hastane 1896 yılında onarım geçirmesi sonrasında 1916'lara kadar bir süre daha kullanılmıştır. 1920'lerden sonra 1964 yılına kadar cami haricindeki diğer tüm bölümleri bakımsız halde kalmış olan külliye, 1964 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilerek yıkılmaktan kurtarılmıştır (Şengül, 2014, s.92). 1984 yılına gelindiğinde külliye, cami dışında kalan diğer tüm bölümleri ile Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Trakya Üniversitesi'ne devredilmiştir. 1993 yılında külliye'nin Darüşşifa bölümü, Trakya Üniversitesi bünyesinde Sağlık Müzesi'ne dönüştürülmesi kapsamında çalışmalara başlanmıştır. Esasen, Darüşşifa'nın bir sağlık müzesi olarak kurulması fikri daha önceki yıllara dayanmaktadır. Edirne'ye bağlılığı ile bilinen Ord. Prof. Süheyl Ünver, Osmanlı dönemi sağlık kurumlarını incelemiş ve özellikle Edirne Darüşşifası üzerinde durmuştur. 28 Eylül 1973 tarihinde Ord. Prof. Süheyl Ünver'in Edirne'de ileriki yıllarda kurulmasını düşündükleri Tıp Tarihi Enstitüsü Müzesi için Darüşşifa'nın çok uygun olduğu ve bu müzenin içinde olması gerekenleri el yazısı ile not ederek o dönem Edirne İl Sağlık Müdürü olan Dr. Ratıp Kazancıgil'e vermiştir. 6 Mayıs 1996 tarihinde Dr. Ratıp Kazancıgil tarafından Trakya Üniversitesi Rektörlüğüne bir mektup yazılmış ve Ord. Prof. Süheyl Ünver'in Darüşşifa'nın müze olması ile ilgili isteği ve notları iletilmiştir (Şengül, 2014, s.129-130). 19 Mart 1997 tarihinde Trakya Üniversitesi Senatosu tarafından Darüşşifa bölümünde bir sağlık müzesi kurulması kararı verilmiş ve 1997 yılında Kültür Bakanlığı'nın onayı ile müze olması resmileşmiştir. Müze, aynı yıl Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından "anıtsal yapı" olarak tescil ettirilmiştir (UNESCO, 2016). 2004 yılında Avrupa Konseyi Avrupa Müze Ödülü'nü kazanmış olan müze, ayrıca 2007 yılında Avrupa Kültür Mirası Birliği tarafından da "En İyi Sunum Ödülü'nü" alarak "Mükemmellik Kulübü'ne" kabul edilmiştir (Usal, 2006, s.87). Bu ödüllerde özellikle külliye'nin müze olarak kullanılan mekanlarında bulunan balmumu heykelleri ile buradaki geçmiş yaşamın canlandırılması önemli bir etkidir (Şekil 4). Darüşşifa kısmı dışında Tıp Medresesi bölümü de 2008 yılında 15. yüzyılda tıp eğitimini yansıtan bir müze olarak hizmete girmiştir. 2020 yılında ise imaret kısmı da müzeye dönüştürülerek; Osmanlı'daki yeme içme kültürünü yansıtan İmaret Müzesi ziyarete açılmıştır. Ayrıca bu müzeden

Tunca Nehri'ne geçiş sağlayan bölümde külliye'nin baş aşçısı olan Aşçı Yahya Baba'nın kabri de yer almaktadır. Bu müzede halen imaret kültürünü yaşatmak adına yapılan bağışlar ile her hafta halka ücretsiz yiyecek ikramı yapılmaktadır. Külliye kayıt defterlerinde yer alan bilgilere göre birçok yerli ve yabancı turist tarafından ilgi görmekte olan külliye, son 5 yıl içinde toplam 778.111 kişi tarafından ziyaret edilmiştir.

Şekil 4. Külliye Darüşşifa Müzesi ve Balmumu Heykeller (Orijinal, 2021)

Son yıllarda önemli bir gelişme de II. Bayezid Külliyesi'nin 2016 yılında UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi'ne alınmış olmasıdır. Külliye'nin, doktorların hastalarını rahatlıkla takip etmelerini sağlayan merkezi planı, tedavi sürecini destekleyen akustik sistemi ile modern hastaneye ulaşma yolunda hasta-tedavi algısını güncel anlamda göstermesi, müziğin ve sesin yanı sıra modern tedavi yöntemleri ve sağlanan tıp eğitimi de bunu desteklemesi ve cami, tabhaneler, imaret ve darüşşifa ve medresenin Tunca Nehri'ne paralel yerleşim planı ve çevresindeki huzur veren yeşil alan, kompleksin inşası sırasında peyzaja verilen önemi üstün evrensel değer gerekçesi olarak değerlendirilmiştir. Külliye, dünya miras listesine alınma kriterlerinden ii, iv ve vi kapsamında listeye aday gösterilmiştir. Kriterlerin külliye özelinde açıklamaları şu şekildedir;

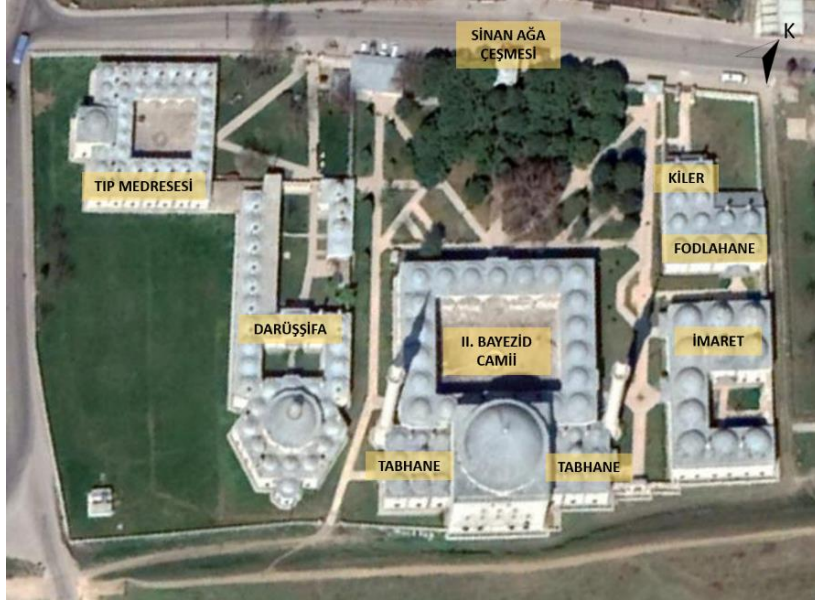
- Merkezi planlama sistemi, havalandırma ve aydınlatma detayları, poliklinik ve yatan hasta bölümü, laboratuvar ve depo odaları, akustik sistemi ve modern tedavi yöntemleri ile II. Bayezid Külliyesi, merkezi planlı tıp merkezinin ilk örneği ve modern hastanelerin öncüsü olması ile kriter (ii)'i,
- “Bütünsel Tıp” anlayışını yansıtan en özgün yapı olması ve kompleksin, 500 yıl boyunca bir hastane ve tıp okulu olarak aktif bir rol oynaması ve hasta bireylerin topluma dönüşlerini kolaylaştırmak için sosyo-kültürel taleplerinin karşılanması açısından da en başarılı örnekler arasında yer alması ile kriter (iv)'i ve
- Su ve müzik terapisini içeren geleneksel tedavi yöntemlerini de bütüncül tedavi yaklaşımının bir parçası olarak en sistematik ve profesyonel bir şekilde sunması, 15. yüzyıl hastanesinin yatarak tedavi bölümünde bir müzik sahnesinin varlığı, bununla birlikte ruhsal tedavinin bir parçası olarak Darüşşifa kısmının planın merkezinde yer alması ile kriter (vi)'i sağlamaktadır (UNESCO, 2016).

II. Bayezid Külliyesi, üstün evrensel değerini yansıtan yapısal bütünlüğü ve özgünlüğü ile tüm temel özellikleri bünyesinde barındırmakta ve 15. yüzyılda kuruluşundan bu yana

değişmemiş bir biçimde var olması gerçeğiyle temsil edilmektedir. Külliye'nin tüm birimleri, 530 yıllık geçmişine rağmen yalnızca bir büyük onarımdan geçmiştir. Külliye'nin tüm birimlerinin planlama, mimari detay ve malzeme açısından özgünlüğü korunmuştur. Ayrıca diğer benzer yapılar ile karşılaştırıldığında, 18. ve 19. yüzyıla kadar bu kadar detaylı bir tasarıma sahip bir sağlık yapısının inşa edilmemiş olduğu görülmektedir (UNESCO, 2016).

II. Bayezid Külliyesi özgün yapısal tasarım özelliklerinin yanı sıra geçmişte hastalara şifa veren bahçeleriyle de bu özgünlüğünü ön plana çıkarmaktadır. Seyyah, gezgin ve yazar Evliya Çelebi'nin Edirne ziyaretinden edinilen bilgilere göre, külliye'nin bahçesi cennet bahçesi gibi olup, "Bağ-i İrem"i andıran bir güzellik içinde tanzim edilmiştir. Bahçede lale, gül, sümbül, yasemin, reyhan, şebboy, nergis, karanfil gibi türlü çiçeklerle dolu çiçek tarhlarına, çeşmelere ve kubbe şeklinde yapılmış bir şadırvana, iki tarafı ağaçlı ve güllerle çevrilmiş yollara yer verilmiştir (Şehsuvaroğlu, 1965, s.257-258). Hastalar bahçede gezinip temiz hava alırken, çiçeklerin güzel kokuları ile kendilerini iyi hisseder, su sesi ile de şifa bulurlarmış (Ülkütaşır, 1956, s.48-56). Bu güzel kokulu çiçeklerin başında külliye bahçelerinde de yerini almış olan Edirne gülü gelmektedir. 16. yüzyıldan itibaren Edirne gül bahçeleri ve gülsuyu hakkındaki bilgilere Abdurrahman Hibri 1635 yılında tamamladığı ve Edirne tarihini anlattığı "Enisü'l- Müsamirin-Edirne Tarihi 1360-1650" adlı eserinden ulaşılmaktadır. Edirne'de bahar mevsimlerinde gül bahçelerinden elde edilen ve kokusu miske benzeyen gülsuyu İstanbul'un ileri gelenlerine, padişahlara ve saygın kişilere armağan olarak verilirmiş (Kazancıgil, 1996, s.49). Tarihte "yağ gülü, damla gülü, iyi gül ve pembe gül" isimleriyle anılmış olan Edirne gülünün, botanik bilimindeki adı *Rosa damascena*'dır. Çiçek sapının çıplak olması ile diğer güllerden ayrılmakta, çok çabuk büyümekte ve çok çiçekli bir tür olup, bir dalda on iki adet çiçek vermektedir. Yaprakları yüksek oranda uçucu yağ taşıdığından gül yağı-gülsuyu yapılabilmektedir. Edirne gülü, ilk olarak Türk bir tüccar tarafından 17. yüzyılın sonunda Bulgaristan'a götürülerek Kızanlık'ta kurulan ve 200 yıl faaliyet göstermiş tesislerde gülsuyu-gülyağı olarak değerlendirilmiş, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle Bulgaristan'ı terk eden Türkler ile gül fidanları Bursa, İzmir, Isparta ve Burdur gibi şehirlere taşınmıştır. Halen Isparta ve Burdur şehirlerinde yapılmakta olan gülsuyu-gülyağı üretimi, Edirne ve Kızanlık'taki geleneğin devamı niteliğindedir (Baydar, 2018, s.12-17).

Bugün, darüşşifa, tabhaneler, tıp medresesi, camii ve imaret (fodlahane, kiler) bölümlerinden oluşan külliye (Şekil 5) 1964 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir (Şengül, 2014, s.92) ancak esas olarak, 1984 yılında Trakya Üniversitesi'ne devredilerek kapsamlı bir onarım ile yenilenmiştir (URL-2).

Şekil 5. II. Bayezid Külliyesi Yerleşim Planı (Google Earth, 2021 verisinden uyarlanmıştır)

II. Bayezid Külliyesi peyzaj tasarım projesi kapsamında külliye; giriş avlusu, darüşşifa avluları, II. Bayezid Camii avlusu, imaret iç avlusu ve fodlahane avlusu olmak üzere 5 bölümde ele alınmıştır.

Giriş Avlusu: II. Bayezid Külliyesi'nin ana girişini karşılayan avludur. Bu avlu aynı zamanda Tıp medresesinin kuzeydoğusunda yer almaktadır ve medreseye giriş bu avludan sağlanmaktadır. Tıp Medresesi yapıldığı dönemde, bugünün Tıp Fakültesi ve Uygulama Hastanesi işlevinde kullanılmıştır. On sekiz oda ve bir dershaneden oluşmakta ve genel yerleşim planına bakıldığında darüşşifaya bitişik olarak düzenlenmiştir. Odalar, dörtgen bir taş avlunun üç yanını çevrelemektedir. Giriş kapısının sağında ve solunda revaklı sahanlıklar bulunmaktadır. Taş avlunun ortasında ise bir şadırvan yer almaktadır (Karamanlıoğlu vd., 2008, s.31). 2008 yılından itibaren Tıp Medresesi 15. yüzyıldaki tıp eğitimini yansıtan bir müze olarak kullanılmaktadır.

Tıp Medresesi'ne girişi sağlayan ve külliye'nin ana girişinin olduğu bu avluda öncelikle Osmanlı bahçelerinde kullanılan su öğelerine dikkat çekmek ve girişi estetik olarak vurgulamak amacıyla avlunun orta noktasında sekizgen bir bitki tarhi üzerine mermerden yapılmış olan fiskiyeli su öğesi tasarlanmıştır. Mevcutta var olan ancak kullanılmayan bu su öğesinin restore edilerek yeniden işlevlendirilmesi düşünülmüştür. Havuzun konumu belirlendikten sonra, mevcut olan ana akslara ara lineer yollar ile bağlantısı sağlanmış, böylelikle, sesiyle ve estetik görünümüyle giriş avlusunda ziyaretçileri karşılayan bir mekân kurgusu oluşturulmuştur. Ayrıca giriş yapısının yanındaki dinlenme alanında yer alan tarihi doku ile uyumsuz görünümdeki tenteler kaldırılarak, bu alanlarda gölge sağlama amacıyla ahşap pergolalar önerilmiştir. Yapılan bitkisel tasarımda avlunun mevcut ağaç ve çalılarının tamamı korunmuştur. Girişten Tıp Medresesi'ne ve Darüşşifa'ya giden yollarda tek taraflı bulunan *Hibiscus syriacus*'ların karşılıklı olarak aksları vurgulamak için aynı bitki kullanılmıştır. Ana aksların kenarlarına Osmanlı dönemi bahçelerinde sıklıkla yer verilen *Buxus sempervirens* kullanılmıştır. Ayrıca II. Bayezid heykelini vurgulamak amacıyla, heykelin önünde ve giriş turnikelerini belirgin hale getirmek için turnikeler yanında estetik amaçlı *Salvia splendens* ve *Chrysanthemum indicum* mevsimlik bitki türleri ile giriş avlusunun bitkisel tasarımı tamamlanmıştır. Giriş avlusunda ziyaretçileri külliye'nin başlıca fauna varlığı olan "Osmanlı sultan tavukları" karşılamaktadır. Külliye'de geçmişten bugüne sosyal yaşamın birer parçası olan ve

padişaha ait tavuklar olarak bilinen sultan tavukları, geçmişten bugüne taşınan bir gelenek olarak, öneri peyzaj tasarımında da korunması ve yaşatılması gereken bir öğe olarak değerlendirilmiştir. Şekil 6'da külliye giriş avlusu için öneri peyzaj tasarım projesi ve üç boyutlu görseller yer almaktadır.

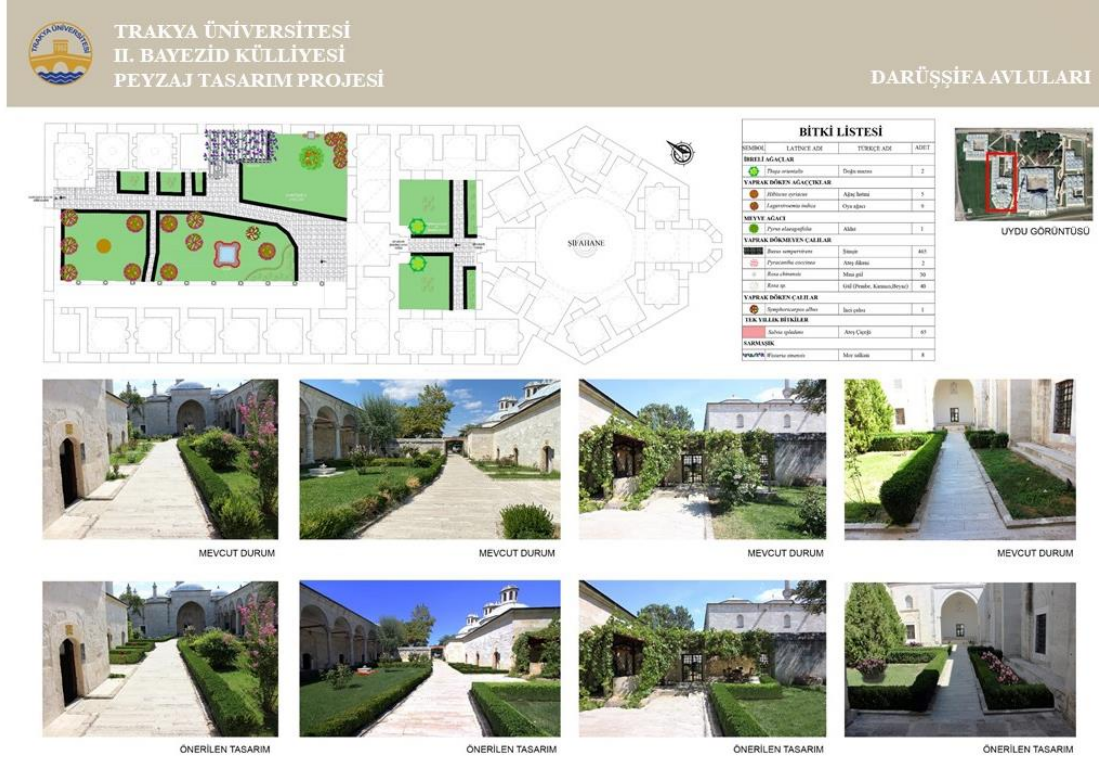

Şekil 6. Külliye Giriş Avlusu İçin Öneri Peyzaj Tasarım Projesi (Orijinal, 2021)

Darüşşifa: Külliye'nin en önemli bölümlerinden olan ve bugün Sağlık Müzesi olarak işlevlendirilen Darüşşifa, Osmanlı'nın en önemli sağlık kurumlarından biridir. Kurulduğu dönemde bu sağlık kurumunda her türlü hastaya hizmet verilirken, sonraki yıllarda sadece akıl ve ruh sağlığı hastalarının tedavi edildiği bir merkez durumuna gelmiştir. Darüşşifa üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde altı poliklinik, dört hizmet odası ve iki ecza deposu olarak kullanılan oda; ikinci bölümde hekim ve hekimbaşlarına ait odalar; üçüncü bölümde ise Darüşşifa'nın en önemli bölümü olan yataklı tedavi hizmetleri için kullanılan şifhane bulunmaktadır. Bu yapı merkezi hastane sistemine göre tasarlanan tarihteki ilk yapı olarak bilinmektedir. Altı kışlık, dört yazlık odanın yanı sıra bir müzik sahnesinden meydana gelmiştir. Geniş kubbenin tam ortasında yer alan avlunun ortasında çıkardığı ses ile hastaları rahatlatmaya yönelik tedavi amaçlı kullanılan fiskiyeli bir şadırvan bulunmaktadır. Hastane dönemin hekimlik bilgi ve uygulamalarının yanında, tedavide müzik ve su sesi kullanılması nedeni ile kusursuz bir akustik yapıya sahiptir. Avrupa'da akıl hastalarının yakıldığı bir dönemde hem ruhsal hem de fiziksel hastalıkları olanların tedavileri için müzik, su sesi ve güzel kokular düşünülerek planlanan bu yapı, çağın çok ötesinde bir mimariye ve tedavi yöntemine sahip bir mekândır (Şengül, 2008, s.142; Şengül ve Bilar, 2007, s.26-27; Kazancıgil, 1997, s.45).

Darüşşifa'nın birinci avlusunda öncelikle yol kenarlarında mevcutta yer alan *Buxus sempervirens* bitkisinin kurumuş ve eksik kalan yerlerine ilaveler yapılarak görsel ve fonksiyonel bütünlük sağlanmıştır. Mevcut mermer süs havuzu çevresine *Salvia*

splendens kullanılarak kırmızı rengin dikkat çekici etkisi ile havuzun görsel algısı vurgulanmıştır. Avlunun giriş kısmında bugün müze ile ilgili ödüllerin ve bilgilerin yer aldığı odaların önünde yer bulunan *Buxus sempervirens* ile çevrelenmiş bitki parterlerinin merkezlerinde *Rosa damascena* kullanılmıştır. Ayrıca eskiden hekim odası olarak kullanılan ikinci avluda yer alan odalardan birinin bugün Edirne Gülü tanıtım odası olarak kullanılmasıyla bu bölümde Edirne Gülü olarak adlandırılan *Rosa damascena*'ya yer verilmiştir. Şekil 7'de Darüşşifa için öneri peyzaj tasarım projesi ve üç boyutlu görseller yer almaktadır.

Şekil 7. Darüşşifa ve Şifahane Avluları İçin Öneri Peyzaj Tasarım Projesi (Orişinal, 2021)

Bayezid Camii: Cami külliyesinin merkezinde odak noktasında yer almakta ve avlusu ile birlikte en geniş alanı oluşturmaktadır. Cami tek mekânla harimi, doğu ve batıda yer alan tabhane mekânları, avlusu ve minareleri ile dikkat çekmektedir. Yapıda ibadete ayrılmış orta bölüm kare planlı, üzeri yaklaşık olarak 20 metre genişliğinde ve dönemi için oldukça büyük sayılabilecek bir çapta, dıştan sekizgen kaskaklı bir kubbe ile örtülmektedir. Kubbeye oldukça alt seviyeden başlayan pandantiflerle geçilmektedir. Harim, içten son derece belirgin olan askı kemerli beden duvarları ile taşınmakta ve harimin doğu ve batısında yapıya bitişik olarak inşa edilmiş dokuzar birimli tabhane mekânları yer almaktadır (Müderrişoğlu, 1991, s.151-174).

Bu bölüm için yapılan öneri peyzaj tasarımında öncelikle camiye Sinan Ađa Çeşmesi tarafından giriş sağlanan yolda mevcutta yer alan *Buxus sempervirens* bitkisinin kurumuş ve eksik kalan yerlerine ilaveler yapılarak görsel ve fonksiyonel bütünlük sağlanmıştır. Cami bahçesi giriş yolu üzerinde yer alan oturma birimlerinin arkasına süreklilik etkisi sağlamak ve yönlendirici etkiyi kuvvetlendirmek amacı ile mevcutta yer alan *Buxus sempervirens*'lerin eksik yerlerine ilaveler yapılmıştır. Caminin kuzeydoğusunda yer alan bahçede renk etkisiyle mekâna dikkat çekicilik kazandırması ve İmaret Müzesi'nin giriş kapısını vurgulaması amacıyla *Liriodendron tulipifera*

kullanılmıştır. Cami ve cami önünde yer alan tüm bahçelerde mevcutta yer alan çalılardan kurumuş olanlar çıkarılarak, eksik kalan yerlere süreklilik etkisini sağlamak için aynı bitki türleri ile tamamlamalar yapılmıştır. Caminin ön bahçesinde genellikle tesadüfi şekilde yerleştirilmiş olan güller iki parselde toplanarak görsel bütünlük sağlanmıştır. Şekil 8'de Bayezid Camii avlusu için öneri peyzaj tasarım projesi ve üç boyutlu görseller yer almaktadır.

Şekil 8. Bayezid Camii Avlusu İçin Öneri Peyzaj Tasarım Projesi (Orijinal, 2021)

İmaret: Külliye'nin doğu kanadında yer alan imaret, iki ayrı küttleden oluşan bölümler topluluğudur. Mutfak, kiler, fodlahane, yemekhane ve mumhane gibi bölümlerden oluşmaktadır. Şengül (2014, s.74)' e göre imaret yapısı, daha önce Edirne'de bulunan sekiz imaretin en sonuncusu olduğu için külliye'nin bugün bulunduğu mahallenin de adı olan "Yeni İmaret" olarak da adlandırılmıştır. Külliye'nin ilk yapıldığı dönemde her gün iki öğün yemek pişirilerek, külliye personeli ile ihtiyacı olanlara ücretsiz dağıtımı yapılmaktaydı (Şengül, 2014, s.74). İmaret binasının Tunca Nehri'ne açılan kısmında Aşçı Yahya Baba Hazretleri'nin kabri bulunmaktadır. İmaret binalarından olan cami paralelindeki kısım 2020 yılında açılışı gerçekleşerek külliye'nin yemek kültürünün canlandırılmasının yapıldığı İmaret Müzesi olarak kullanılmaktadır.

İmaret avlularından ilki İmaret Müzesi ile Mumhane arasında kalmakta ve aynı zamanda bir kapı ile de Tunca Nehri'ne bağlanmaktadır. Önceleri âtil durumda olan bu avlu müze açılışı ile birlikte ele anılarak, tarafımızca çizilen peyzaj tasarım projesi tamamıyla uygulanmıştır. Uygulanan peyzaj tasarım projesinde avlunun tasarımında yol kenarlarına diğer tüm avlularda da olduğu gibi *Buxus sempervirens* kullanılarak külliye'nin genel planında bitkisel kompozisyon bütünlüğü sağlanmıştır. Sınırlandırılmış bitkisel parterlerin orta kısımlarında sakinlik etkisi ve doğal bir görünüm kazandırmak için eğrisel referanslar ile *Euonymus japonicus microphyllus* kullanılarak desen çalışması yapılmıştır. Köşe noktaları ve avludan nehre açılan kapıdan girişi vurgulamak amacı için pembe çiçekli

Lagerstroemia indica kullanılmıştır. Şekil 9'da imaret avlusu için uygulanan peyzaj tasarım projesi ve görselleri yer almaktadır.

Şekil 9. İmaret Avlusu İçin Öneri Peyzaj Tasarım Projesi (Orijinal, 2021)

Fodlahane: İmaret yapılarından olan ve mevcut haliyle âtil durumda olan bu kısmın avlusuna peyzaj tasarım önerisi getirilmiştir. Öncelikle giriş kapılarını karşılayan lineer çizgisel yollar oluşturularak merkezi bir konumda oturma alanı düzenlenmiştir. Oturma alanının orta kısmında fıskiyeyle bir su ögesine yer verilerek etrafında kırmızı renkli çiçeklere sahip *Salvia splendens* bitkisinin vurgulayıcı etkisi ile düzenlenen çiçek parterisi sayesinde odak noktası oluşturan bir mekân kurgulanmıştır. Tasarlanan yollar ve mevcut yolların çevresinde yönlendirici ve sınırlandırıcı etki yaratmak için *Buxus sempervirens* kullanılmış; oturma birimlerinin arkalarına görsel etki sağlaması amacıyla *Lagerstroemia indica* kullanılmıştır. Avlunun köşe noktalarında mekân sınırını vurgulamak ve ilkbaharda açan beyaz çiçekleri ile avluya estetik değer kazandıran Edirne için önemli bir tür olan *Prunus dulcis* kullanılmıştır. Yapılan bitkisel ve yapısal tasarım ile bu avluda sakinlik ve huzur etkisi veren bir mekân yaratılmaya çalışılmıştır. Şekil 10'da fodlahane avlusu için öneri peyzaj tasarım projesi ve üç boyutlu görseller yer almaktadır.

Şekil 10. Fodlahane Avlusu İçin Öneri Peyzaj Tasarım Projesi (Orijinal, 2021)

4. Sonuç ve Değerlendirme

Osmanlı kentlerinin kamusal alanları ve sosyal yaşam merkezleri olan külliye, bugünün kentlerinin kentsel kamusal mekân anlayışını yansıtan özellikleri ile korunması gerekli önemli kültürel miras alanlarıdır. Bugün, Osmanlı Dönemi'nde külliye yapıldığı dönemlerdeki planlama ve tasarım yaklaşımları ile sosyal anlamlarının incelenmesi; Osmanlı'da kentlerin kurgulanmasını, sosyal hayata bakışını ve doğaya verilen değeri anlamada yardımcı olurken, buradan edinilen bakış açılarının günümüzde tekrar gündeme gelen külliye yapımına referans olması açısından önem taşımaktadır.

Araştırma alanını oluşturan II. Bayezid Külliyesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci başkenti olan ve özellikle erken dönem Osmanlı mimarisinin ve kentleşmesinin izlenebildiği Edirne gibi tarihi bir kentte, her yıl artan ziyaretçi sayısı ile kent için bir odak noktası oluşturmaktadır. Almış olduğu ödüller ile yurt dışı ve yurt içinde tanınırlığını arttıran külliye, Osmanlı Darüşşifasının ve Tıp Medresesinin balmumu heykeller kullanılarak canlandırıldığı müzeleri ile tarihe ışık tutmaktadır.

Planlama, mimari detay ve malzeme açısından özgünlüğü korunmuş olan II. Bayezid Külliyesi için önerilen peyzaj tasarımı; avlu ve bahçe bütününde huzur veren, gözü yormayan, mekân kurgusunda sadeliğin hâkim olduğu ve külliye'nin güncel kullanım amacına uygun olarak tasarlanmıştır. Darüşşifa'sı ile ön plana çıkmış olan külliye, özellikle hastaların şifalı bitkiler, koku, suyun sesi ve müzik ile iyileştirilmesi yönünden güncel peyzaj yaklaşımlarında görülen ses ve koku peyzajının temellerini oluşturmaktadır. Öneri peyzaj tasarım projesinde güzel kokulu bitki türlerine yer verilmesi ve bir avludan diğerine geçildiğinde ziyaretçileri huzur veren sesiyle fiskiyeli havuzların karşılamasına yönelik yapılan düzenlemeler Darüşşifa'nın geçmişteki bahçe kullanımını yansıtmaktadır.

Külliyeye bütününde tasarlanan peyzaj projesinin bitkisel tasarımında tercih edilen bitki türlerinin renk karmaşasından uzak ve yapısal tasarımı destekleyici özellikte sade bir anlayışa hâkim olması, Osmanlı bahçe kültürünün devamlılığını sağlayıcı niteliktedir. Proje önerisinde hem geçmiş kullanımı yaşatmak hem de fonksiyonel açıdan külliye genel planında bitkisel kompozisyon bütünlüğünü sağlamak amacıyla tüm avlularda yer alan yürüyüş yolu kenarlarında mevcut durumda bulunan *Buxus sempervirens*'lerin kurumuş olanları çıkarılmış, eksik bölümleri tamamlanmıştır. Aynı bitki mevcutta âtil durumda olan İmaret Müzesi ve Fodlahane avlularına ait tasarlanan peyzaj tasarım projelerinde bütünlüğü sağlamak ve bu etkiyi devam ettirmek için kullanılmıştır. Külliye yer alan mevcut tüm iğne yapraklı ve geniş yapraklı ağaç türleri ile iyi durumda olan tüm çalı türleri korunmuştur. Sadece külliye camii avlusunun giriş kısmının önünde yer alarak caminin cephesini kısmen kapatan ve nitelik açısından kötü durumdaki *Lavandula angustifolia* bitkileri sökülüştür. Projenin bitkisel tasarımında ekolojik ve ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanması dikkate alınarak kentin flora çeşitliliğine uyumlu doğal bitki türlerinin seçilmiştir. Ayrıca projenin tasarımında doğal bitki türlerinin kullanılmasının yanı sıra, külliye sosyal yaşamın bir parçası olan fauna varlığının (sultan tavukları ve tavus kuşları) peyzaj tasarımını oluşturan doğal öğeler olarak yer alması, alana ekolojik ve kültürel anlamda değer kazandırmaktadır.

Edirne kültür varlıkları içinde en önemlilerinden biri olan II. Bayezid Külliyesi için yapılan çalışma, bitkilerin konum ve türlerine ait envanter listesinin çıkartılması, mevcut yapısal tasarımı destekleyici önerilerin sunulması ve âtil durumda olan alanlar için tarihsel dokuya uyumlu öneri projeler geliştirilmesi, kültürel mirasın sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşımaktadır. UNESCO Dünya Kültür Mirası Geçici Listesi'nde yer alan külliye için yapılan öneri peyzaj tasarım projesi ile Dünya Mirası Listesi'ne alınması yönünde yapılan çalışmalara bir katkı sağlayacağı ve zaman içinde İmaret Müzesi avlusunda olduğu gibi diğer avlularda da öneri peyzaj tasarımlarının uygulanacağı düşünülmektedir.

Teşekkür: Edirne'nin en önemli kültürel miraslarından olan II. Bayezid Külliyesi'nin peyzaj tasarımının gerçekleştirilmesine yönelik görevlendirme için Trakya Üniversitesi Rektörlüğüne, tarihi yapıların peyzaj düzenlemeleri konusunda ilgileri dolayısıyla Genel Sekreter Yardımcısı Öğr. Gör. Burak İşçimen'e ve uzun süren çalışmamızda en uygun ortamı sağlama ve gerekli tüm ihtiyaçlarımızın giderilmesi konusunda Müze Müdürü Öğr. Gör. Ruhi Pehlivanlık'a teşekkürü borç biliriz.

Kaynaklar

Acar, Türkan, "Tabhaneli Camilerin İnşa Malzemesi ve Duvar Teknikleri", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 37, Aralık 2016, s. 311-326.

Acun, Fatma, "Osmanlı Şehirlerinde Devlet ve Sivil Toplum", Sivil Toplum Dergisi, 3(10): 2005, s.51-59.

Ahunbay, Zeynep, "The Architecture of Ottoman Primary Schools", International Congress on Learning and Education in the Ottoman World Proceedings (89-99), 12-15 April, 1999. IRCICA Publishing, İstanbul 2001, s.89-99.

Akdoğan, Günel, *Bahçe ve Peyzaj Sanatı Tarihi*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara 1974, s.44-45.

Akozan, Feridun, "Türk Külliye Yayınları", Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları", Vakıflar Dergisi, Sayı VIII, Ankara 1969. s.303-308.

Arseven, Celal Esad, *Sanat Ansiklopedisi- 5. Cilt*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 154-163.

Aslanapa, Oktay, *Türk Sanatı Başlangıcından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar*, I-II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s.120-125.

Aslanapa, Oktay, *Edirne Osmanlı Devri Abideleri*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s.54-55.

Aslanoğlu Evyapan, *Gönül, Tarih İçinde Formel Bahçenin Gelişimi ve Türk Bahçesine Etkileri*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara 1974, s.44-48.

Atasoy, Nurhan, *Hasbahçe: Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek*, İstanbul: Koç Kültür Sanat ve Tasarım Hizmetleri, İstanbul 2002, s.43-65.

Ateş, Nilüfer, "Osmanlı'da Vakıf-Külliye-Şehir İlişkisi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (2017/2), Bursa 2017, s.152-164.

Baltacı, Cahid, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri (2 Cilt Takım)*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s.71-75.

Bozkurt, Nebi, "Mektep". *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, Cilt: 29, İstanbul 2004, s.5-6.

Baydar, Hasan, "Açık Parfüm Vadisi Isparta'nın Geçmişten Günümüze Gülcülük Serüveni", *YÖK Dergi-Sayı 9*, Altan Matbaası, Ankara 2018, s.12-17.

Cezar, Mustafa, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1985, s.384.

Çetintaş, Sedat, *Türk Mimari Anıtları Osmanlı Devri Bursa'da İlk Eserler*, Milli Eğitim Basımevi, SALT Research Koleksiyon: Belgeler, İstanbul 1946, s.23.

Eldem Sedat Hakkı, *Türk Bahçeleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976, s.35-129-281-282-291-292.

Erdoğan, Muzaffer, "Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri", *Vakıflar Dergisi*, Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Sayı 4 (1958): Ankara 1958, s. 150-152.

Eyice, Semavi, *Mimar Sinan'ın Külliyesi*, VI Vakıf Haftası, Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu (5- 8 Aralık 1988), Ankara 1989, s. 169-173.

Güner, Yavuz, "XV. Yüzyılda Edirne'nin Kentsel Dönüşümü", *Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Doktora Tezi*, Edirne 2017, s.144.

Hasol, Doğan, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü* 8.baskı Haziran İstanbul: Yem Yayınları, İstanbul 2002, s.222.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Büyük Cihad'dan Frenk Fodulluğu'na*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s.27-29.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi II*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 1998, s.230.

İsmailoğlu, Hayriye, "*Sinan'ın Dünya Mimarlık Tarihine Armağanı: Külliye*", Derin Tarih, Özel Sayı:15, Ocak 2019, s.2-7.

Karamanlıoğlu, Beyhan, Kazancıgil, Ratip, Karlıkaya, Esin, Gökçe, Nilüfer, Şengül, Enver ve Bilal, Ender, *Trakya Üniversitesi Sultan II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi Tıp Medresesi*, Trakya Üniversitesi Yayınları, ISBN: 978-975-374-094-4, Baskı: Printaş Basım, Mayıs 2008, İstanbul 2008, s.31.

Kazancıgil, Ratip, *Abdurrahman Hibri- Enisü'l- Müsamirin-Edirne Tarihi 1360-1650*. Çeviren: Yrd. Doç. Dr. Ratip Kazancıgil, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları No:24, Edirne Araştırma Dizisi:14, İstanbul 1996, s. 49.

Kazancıgil, Ratip, *Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesi*, Trakya Üniversitesi Yayınları, No:7, Edirne 1997, s.45.

Kentsel Vizyon Platformu, *Edirne Vizyon Planı "Kültür Kenti"* 2015, s.27. https://www.kentselstrateji.com/wp-content/uploads/22_Edirne_vizyonplani_small.pdf

Kuban, Doğan, *100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi*. Gerçek Yayınevi, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul 1973, s.182.

Müderrişoğlu, Fatih, "*Edirne II. Bayezid Külliyesi*", Vakıflar Dergisi 22. Sayı, Ankara 1991, s.151-174.

Ödekan, Ayla, *Külliye*, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 2, İstanbul 1997, s.1075-1077. Papila, Aytül, "*Osmanlı'da Kamusal Alan-Osmanlı Külliye*", Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1), 2011, s.64-82.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları İkinci Basılış, I. Fasikül, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, s.369-445.

Ramazanoğlu, M. Gözde,"16. Yüzyılda Osmanlı Külliye", Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 17, Sayı 3, Adana 2008, s.333-344.

Sınmaz, Serkan, "*Külliye*lerin Mekânsal Tasarımı, Anadolu'da Külliyelerin Gelişim Süreci ve Kentsel Tasarım Kurgusu", Kent Akademisi / Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi | Cilt: 10 Sayı: 4, 2017, s.381-395.

Sözen, Nur, *Bahçe Tasarım Anlayışının Gelişimi ve Hacı Bektaş Veli Külliyesi Çevre Düzenlemesi Üzerine Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları: 1068, Ankara 1988, s.130.

Şehsuvaroğlu, Bedi Nuri, *Edirne II. Bayezid Darüşşifası*, Edirne-Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı, Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Seri Sayı:43, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1965, s.257-258.

Şengül, Enver, "*Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası*", Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2008, s. 142.

Şengül, Enver, *Müzikle Tedavinin Merkezi, Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, Edirne Kitaplığı-24, İstanbul 2014, s. 74-92.

Şengül, Enver ve Bilar Ender, *Darüşşifa*, Trakya Üniversitesi Yayınları No:76, ISBN: 978-975-374-076, Baskı: Mart Matbaacılık, İstanbul 2007, s.26-27.

Tazebay, İlkden ve Akpınar, Nevin, "*Türk Kültüründe Bahçe*", Ahmet Yesevi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, (bilig) Sayı 54, Ankara 2010, s.243-253.

UNESCO, 2016. UNESCO World Heritage Convention, <http://whc.unesco.org/>, Erişim tarihi: 5 Mart 2021

Usal, Ahmet, *Edirne Tarihi ve Kültürü*, Edirne Vergi Dairesi Başkanlığı, Edirne 2006, s.87.

Ülkütaşır, Mehmet Şakir, *Eski Türklere Bahçe Sanatı ve Çiçek Sevgisi*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Bülteni, İstanbul 1956, s.48-56.

İnternet Kaynakları

URL 1- <https://www.islamicarchitecturalheritage.com/listings/fatih-camii-fatih-mosque/>
Erişim tarihi: 19 Mart 2021, 15.20

URL 2- T.C. Trakya Üniversitesi Sultan II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi, <https://saglikmuzesi.trakya.edu.tr>, Erişim tarihi: 10 Mart 2021,16.00